

призводить до появи помилок в діяльності і загального зниження ефективності. Крім цього, така реакція провокує зниження мотивації до діяльності. Цей феномен необхідно враховувати при професійній підготовці, оскільки сама по собі робота працівника є стресогенною за рахунок ненормованого робочого часу, добових чергувань, постійного носіння вогнепальної зброї і форми, високого рівня відповідальності, психологічних наслідків авторитарної системи управління в підрозділах ОВС.

Кушнар'ов С.В.,
начальник НДЛ психологічного
забезпечення діяльності органів
внутрішніх справ ДНД МВС України,
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПРОЦЕСУ

Українська історія має значний теоретичний і практичний досвід виховання у молоді соціально-значущих якостей. В умовах сучасного суспільства в силу соціально-політичної, економічної, ідеологічної нестабільності як ніколи значимою стає проблема виховання людини милосердної, яка вмє співчувати, любити, прощати іншого. До того ж, процеси демократизації, що охопили всі соціальні інститути в нашій країні, сприяють удосконаленню педагогічного процесу і в пенітенціарній школі, але цілісної системи гуманістичного виховання, на жаль, ще не склалося.

В спеціальній літературі формуванню соціально-значущих якостей у неповнолітніх засуджених приділяється невідповідно мало уваги, хоча відомо, що мікросередовище засуджених, для якого характерні кругова порука, прагнення до насильства, паразитизму є підґрунтям для розвитку та закріплення агресивних тенденцій особистості. Внаслідок цього індивід у складних психологічних ситуаціях може реалізувати нестандартну, злочинну поведінку. Поряд із цим для багатьох неповнолітніх засуджених характерні депресивні психічні стани, вихід з яких вони знаходять досить часто у агресивних чи аутоагресивних реакціях.

Підвищена психічна напруженість призводить до зривів у поведінці неповнолітніх засуджених. У багатьох з них розвивається стан приреченості і безнадійності, що викликає пасивність у вчинках і діях людини. У деяких засуджених позбавлення волі спричиняє пригнічений

стан, який є наслідком зневіри у можливість знову повернутися після відбування покарання до нормального життя. Зрештою, дуже розповсюдженим психічним станом неповнолітніх осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, є туга (за волею, за домівкою, за рідними людьми), під впливом якої можливі прояви драматичності та депресії.

Зазначений психічний стан найбільш гостро і глибоко виявляється в перші три-чотири місяці перебування в місцях позбавлення волі, що цілком зрозуміло: ломка сталого життя, відсутність ясної перспективи призводять до появи різних негативних емоцій, до постійної внутрішньої боротьби мотивів тощо.

Каяття є основою, фундаментом виправлення засудженого, без нього неможливо здійснити ціннісну переорієнтацію особистості. Прояв сорому і совісті, самоаналіз і самоосуд, альтруїзм і милосердя – це ті вихідні позиції, з якої починається виправлення злочинця.

Саме відсутність каяття, самоосуду, альтруїзму, милосердя відрізняє злісних, стійких злочинців. Вони уникають аналізу антисоціальної суті злочину і визнання своєї провини. Для них відсутнє поняття морального самодокору. І якщо вони себе дорікають, то лише в тому, що “попалися” правоохоронним органам. Наявність такого стійкого морально-духовного бар’єру є перешкодою на шляху ресоціалізації неповнолітніх злочинців, які втратили сферу сорому й совісті.

Змістовний аналіз можливостей методичного арсеналу вітчизняної науки показав, що з усього розмаїття існуючих методів формування соціально-значущих якостей у неповнолітніх засуджених достатньо використовувати ті з них, що спираються на класичні психолого-педагогічні методи, зокрема: бесіда, лекція, диспут, переконання, приклад, вправа, моделювання проблемних ситуацій та ін. Таким чином, формування соціально-значущих якостей у неповнолітніх засуджених може здійснюватися саме на усталеній методичній основі.

Однак, специфіка проведення дослідження в місцях позбавлення волі не завжди дає позитивні результати при застосуванні психолого-педагогічних методів у роботі з неповнолітніми засудженими. Так, наприклад, в умовах пенітенціарних установ ускладнена реалізація методу спостереження. Існують труднощі інформаційного плану при проведенні опитування. Неповнолітні засуджені часто не дають об’єктивної інформації про свої неформальні стосунки, неохоче йдуть на контакт з дослідником. До того ж психологічний захист з боку неповнолітніх засуджених, підвищена настороженість до дослідника, незрозумілість поставлених запитань, нещирість у відповідях, а нерідко ігнорування процедури тестування чи опитування негативно позначається на результатах дослідження.

За таких умов найбільш доцільним і доступним методом в умовах пенітенціарної установи є, на нашу думку, цілеспрямоване (на одних етапах дослідження воно може бути систематичним, на інших – вибіркоким) спостереження і фіксація частоти, тривалості комунікативних актів (контактів) серед пар засуджених і визначення малих груп за максимумом цих контактів. Реєстрацію міжособистісних і міжгрупових контактів доцільно проводити опосередковано, використовуючи метод спостереження за поведінкою засуджених в різних видах діяльності і групових діях, значимих ситуаціях (наприклад, конфліктних). В якості прикладу групових дій, які можуть бути об'єктом спостереження з виявлення міжособистісних і міжгрупових контактів можуть бути: вільне шиккування засуджених і їх пересування до їдальні, на навчання, на роботу; розміщення в їдальні, в навчальному класі, в гуртожитку і т.д.

В будь-якій пенітенціарній установі (тюрмі, колонії для неповнолітніх злочинців) вплив на особистість засудженого здійснюється через соціальну групу (колектив). Тому суттєвим фактором виправлення і ресоціалізації особистості ув'язненого є групова добродійна діяльність, яка передбачає активність, веде до удосконалення людини, творення нею добра.

Навчальний клас, як мала соціальна група, є одночасно формальною і неформальною групою, яка для кожного свого члена може бути референтною, тобто реальною або умовною соціальною спільністю, з якою індивід співвідносить себе як з еталоном і на норми, думки, цінності та оцінки якої він орієнтується у своїй поведінці і самооцінці.

Навчання в школі, у тому числі в пенітенціарних установах, будучи основною формою зайнятості підлітків, робить значний внесок у формування особистості, її соціальної орієнтованості, здійснює вагомий вплив на створення у підлітків уявлення про оточуючий світ, людей і їх взаємостосунки. Особистий приклад вчителів (вихователів), їх ставлення і погляди на життя, уміння прививати підліткам всі ті моральні і соціальні установки, яких вимагають закони існування у суспільстві, визначають у подальшому погляди і соціальну орієнтацію осіб молодого віку.

Слід зазначити, що соціально-значущі якості формуються і розвиваються в суспільстві й обумовлені цим суспільством. В нашому дослідженні *соціально-значущі якості особистості* – це якості, які сприяють вирішенню суспільно-значущих завдань і становленню особистості як громадянина.

Особливість соціально-значущих якостей полягає у тому, що кожна з них інтегративна, оскільки об'єднує в собі безліч більш вузьких і конкретних показників, через які проявляється і комплексно, адже охоплює різні процеси сфери діяльності й характеризується

багаторівневою структурою. Соціально-значущі якості знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою, поєднуються одна з одною і утворюють певну цілісність і єдність.

Таким чином, формування та розвиток соціально-значущих якостей – процес надзвичайно складний, багатоаспектний, багатфакторний і достатньо довготривалий. Його необхідно особливо інтенсивно здійснювати саме у підлітковому віці. Тому працівникам пенітенціарних установ необхідно, в першу чергу, знати особливості психічного розвитку підліткового віку.

Левенець О.А.,

кандидат психологічних наук,
професор кафедри юридичної
психології НАВС

КРИЗОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРАЦІВНИКАМ ОВС

Питомої ваги у сучасних умовах набуває питання психологічної допомоги працівникам органів внутрішніх справ, які виконують професійні обов'язки в екстремальних умовах діяльності. Допомога у важких кризових станах називається екстреною психологічною допомогою, основна мета якої – профілактика патологічних змін, відновлення й збереження психосоматичного здоров'я. Дієвим засобом психологічної допомоги працівникам, які перебували в екстремальних умовах діяльності, є кризова інтервенція. Під кризовою інтервенцією розуміють таку форму психологічної допомоги, яка займається симптомами та розладами, що можуть бути безпосередньо пов'язані з кризами. Головна мета кризової інтервенції – уникнення госпіталізації чи хроніфікації симптомів, які виникають унаслідок кризових ситуацій, активізація ресурсів для саморегуляції та самопомоги працівника.

Кризове консультування досить ефективний психопрофілактичний засіб, який є більш доступним порівняно з іншими видами психологічної допомоги, які потребують значних часових витрат, певної підготовки, обладнання тощо.

Будь-яке психологічне консультування має свою структуру, етапи, кожний з яких виконує певну функцію в усвідомленні та вирішенні проблеми. В цілому консультування охоплює, по-перше, діагностичний процес, по-друге, процес дослідження та формування ресурсу працівника, по-третє – розробки стратегій вирішення конфлікту або проблеми. Але кризове консультування неможливо підвести під якусь схему, оскільки